

สภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5
THE STATES AND PROBLEMS OF BUDDHIST ORIENTED
ADMINISTRATION IN SCHOOLS UNDER THE UBON
RATCHATHANI PRIMARY EDUCATIONAL
SERVICE AREA OFFICE 5

¹ปริยากร ศิริชัย และ ²เจริญวิษณุ สมพงษ์ธรรม
¹Preeyakorn Sirichai and ²Charoenwit Somphongtami

มหาวิทยาลัยราชธานี, ประเทศไทย
Ratchathani University, Thailand

¹love.ep55@gmail.com

Received October 2, 2022; Revised October 6, 2022; Accepted December 25, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียน วิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 และ 2) เปรียบเทียบปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ จำแนกตามประเภทของโรงเรียนวิถีพุทธ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 38 คน และครู จำนวน 281 คน รวมทั้งหมด 319 คน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 ปีการศึกษา 2563 ซึ่งได้มาโดยวิธีสุ่มแบบแบ่งชั้น ภูมิ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 มีค่าอำนาจจำแนกรายข้อของ

¹นักศึกษา สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชธานี

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชธานี

สภาพ และปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ระหว่าง 0.23 – 0.90 และ 0.36 – 0.88 ตามลำดับ และค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.97 และ 0.95 ตามลำดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบทางเดียว (One-way ANOVA) และทดสอบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีของ Scheffé ผลการวิจัย พบว่า 1) สภาพการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง 2) การเปรียบเทียบปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ จำแนกตามประเภทของโรงเรียน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

คำสำคัญ: การบริหาร, โรงเรียนวิถีพุทธ

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the states and problems of Buddhist Oriented Administration in schools under the Ubon Ratchathani Primary Educational Service Area Office 5, and 2) to compare the problems of Buddhist Oriented Administration in schools classified by school type. The sample consisted of 35 school administrators and 281 teachers, a total of 319 in schools under the Ubon Ratchathani Primary Education Service for the Academic Year 2020, selected by Stratified Random Sampling. The instrument for data collection was a five-level rating scale questionnaire, the discrimination of the states and problems of Buddhist school administration were between 0.23 – 0.90 and 0.36 – 0.88, and the reliability were 0.97 and 0.95. The data was analyzed using mean and standard deviation, and tested the hypothesis with One-way ANOVA and Scheffé method. The research findings were as follows: 1) The states of Buddhist Oriented Administration in schools, overall, was found at a high level, and the problems of Buddhist Oriented Administration in schools, overall were found at a medium level and 2) Compared the problems of Buddhist Oriented Administration in schools classified by school type, there was a statistically significant difference at the .01 level.

Keywords : Administration, Buddhist school

บทนำ

โลกปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) มีความเจริญด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการพัฒนาทางการศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ได้กำหนดจุดมุ่งหมายและหลักการ ในมาตรา 6 ไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จึงได้กำหนดคุณลักษณะที่มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลเมืองโลก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552)

ปัจจุบันคนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมและพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป โดยเป็นผลกระทบมาจากการเลื่อนไหลทางวัฒนธรรมจากต่างชาติ เข้ามาร่วมประเทศไทยผ่านสื่อและเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนยังขาดทักษะในด้านการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ไม่สามารถคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมที่ดี อีกทั้งผู้ผลิตเว็บไซต์ สื่อสารมวลชน ทั้งสื่อโทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ จำนวนมากขาดความเข้มงวดทางจรรยาบรรณในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเชิงลบ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนค่านิยมและพฤติกรรมที่เน้นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมมากขึ้น ขาดจิตสำนึกสาธารณะให้ความสำคัญกับส่วนตนมากกว่าส่วนรวมทำให้คุณธรรมและจริยธรรมของคนไทยลดลงนำไปสู่ปัญหาทางสังคม อาทิ ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหาการขาดสัมพันธภาพภายในครอบครัว รวมทั้งปัญหายาเสพติดและอาชญากรรมอื่น ๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) เด็กและเยาวชนได้รับแบบอย่างที่ไม่เหมาะสม มีค่านิยมและวัฒนธรรมตามกระแสสังคมที่ไม่ถูกต้อง นำไปสู่ปัญหาที่เกิดจากตัวเด็ก ครอบครัว สภาพแวดล้อมทางสังคม ปัญหาที่เกิดกับเด็กและเยาวชนไทยในปัจจุบันสามารถแยกเป็นประเด็นปัญหาสำคัญได้ 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัญหาความรุนแรง 2) ปัญหาการตั้งครรภ์ในวัยรุ่น 3) ปัญหายาเสพติด 4) ปัญหาการติดเกม 5) ปัญหาการอ่านหนังสือไม่ออก สาเหตุเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทำให้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัวมีน้อยลงไม่มีเวลาในการอบรมดูแลเอาใจใส่ จึงเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อเด็กและเยาวชนในวัยเรียนรวมถึงวัยรุ่นในสังคมไทยที่เกิดการเบี่ยงเบนทางพฤติกรรมในด้านต่าง ๆ นิสัยในการดำรงชีวิต ค่านิยม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงลบ ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าในที่สุด (กระทรวงสาธารณสุข, 2558)

การแก้ปัญหาทั้ง 5 ประเด็นดังกล่าว ควรเป็นภาระรับผิดชอบของทุกภาคส่วน ที่ควรจรร่วมแรงร่วมใจแก้ปัญหาแบบบูรณาการจากทั้งภาครัฐบาล เอกชน และประชาชน ไม่ควรมีการซ้ำเติมปัญหาจะทำให้เกิดการหยั่งรากลึกของปัญหา ดังนั้นในการร่วมมือแก้ปัญหาที่มีอยู่ทุกระดับ

นโยบาย และระดับปฏิบัติต้องสอดคล้องประสานกัน และต้องดำเนินการต่อเนื่องจึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญการแก้ปัญหา ที่มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนคือการจัดการศึกษาให้กับนักเรียนอย่างมีคุณภาพ นักเรียนเข้าถึงการรับบริการและได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ในการจัดการศึกษานอกจากจะเน้นเรื่องของความรู้ด้านวิชาการแล้วสิ่งที่จำเป็นที่จะลดปัญหาที่เกิดกับวัยรุ่นไทยคือการจัดกิจกรรมที่ปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ถูกต้องเหมาะสม เน้นการปลูกฝังค่านิยมที่ดีแก่วัยรุ่น สถานศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญที่จะกำหนดกิจกรรมในหลักสูตรเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ปลูกฝังคุณธรรมและปลูกจิตสำนึกที่ดีแก่เยาวชนอย่างต่อเนื่อง

จากสภาพประเด็นปัญหาดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงได้พัฒนาวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน โดยมุ่งหวังในการสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นคนดีในลักษณะคุณธรรมนำวิชาการหรือบูรณาการไปพร้อมๆ กันคือ โรงเรียนวิถีพุทธ โดยอาศัยความเข้มแข็งของสังคมในการจัดปัญหาและสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีที่เรียกว่า “บ ว ร” โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนรูปแบบหนึ่งของนวัตกรรมทางการศึกษาที่เกิดขึ้น จึงเป็นสถานศึกษาที่ดำเนินการตามแนวโครงการของโรงเรียนวิถีพุทธของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใช้หลักการในหลักธรรมทางพุทธศาสนาในการจัดการเรียนรู้อยู่ในโรงเรียนมีการใช้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีการจัดสาระการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเรียนวิถีพุทธมีการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนระบบปกติ โดยนำหลักพุทธธรรมมาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา หรือที่เรียกว่าไตรสิกขา นักเรียนได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการ “กิน อยู่ ดู ฟังเป็น” เพื่อพัฒนานักเรียนสู่ชีวิตที่สมบูรณ์ โรงเรียนจะต้องมีการจัดสภาพต่างๆ ที่ส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาปัญญาให้งอกงาม โดยเฉพาะการจัดสภาพทางกายภาพ กิจกรรมการเรียนการสอน การเตรียมบุคลากรให้เป็นกัลยาณมิตร มีการเกื้อกูลสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนในระยะแรกมีโรงเรียนสมัครใจเข้าร่วมโครงการประมาณ 80 โรงเรียน (อดิสร จันทรสขุ, 2548)

รูปแบบการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการนั้นมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้นักเรียนได้พัฒนาการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญาอย่างบูรณาการ นักเรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงปัญญาและ มีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานในการดำเนินชีวิต มีผู้บริหาร และคณะครู เป็นกัลยาณมิตรร่วมกันพัฒนา โดยมีแนวคิดหลักของการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ใน 5 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) การดำเนินการตามรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธจะประสบผลสำเร็จได้สิ่งสำคัญคือ ระบบการบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญที่จะนำพานโยบายสู่ความสำเร็จคือผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องวางแผนอย่างเป็นระบบตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพบริบทของโรงเรียนทั้งสภาพภายนอก สภาพภายในที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ นำผลการวิเคราะห์มาวางแผนงานโรงเรียนวิถีพุทธ ปฏิบัติตามแผน มีการนิเทศติดตามและปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง และประเมินผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนนำสารสนเทศที่ได้จากการประเมินไปเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ให้มีมาตรฐานสูงมากยิ่งขึ้น ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายนั้นย่อมมีปัจจัยหลายๆ ประการที่มี

ความสัมพันธ์กับการบริหารงานความสำเร็จที่ผู้บริหารจะต้องรู้ เข้าใจ และบริหารงานให้สอดคล้องกับปัจจัยการบริหารงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อเกิดประสิทธิผลสูงสุด

โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่โรงเรียนจะต้องดำเนินการพัฒนานักเรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เน้นการจัดสภาพทุกๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้นักเรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาธรรมให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โดยมีผู้บริหาร ครู พระภิกษุและชุมชน เป็นผู้ขับเคลื่อนให้บรรลุตามเจตนารมณ์ โดยระยะแรกมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการเมื่อเดือนพฤษภาคม 2546 จำนวน 80 โรงเรียน ซึ่งมีทั้งโรงเรียนในระดับประถม โรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ นับถึงปัจจุบันมีจำนวน ถึง 21,746 แห่ง สาเหตุที่แต่ละโรงเรียนเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเพราะตระหนัก ถึงความสำคัญของการจัดการศึกษา เนื่องจากความเจริญของด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะพบว่าเด็กและเยาวชน มีพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ในหลายประการ เช่น ปัญหาเด็กติดเกม ความรุนแรงการทะเลาะวิวาท นักเรียนมีเพศสัมพันธ์ในวัยเรียน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดพฤติกรรมหลายอย่างที่จะส่งผลต่อวิถีชีวิตและวิถีสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ที่เป็นสถาบันหลักที่จะส่งผลถึงความสงบสุขของคนในสังคม รวมถึงการพัฒนาด้านการเรียนรู้ของนักเรียนโดยเฉพาะปัญหาการขาดเรียน การออกกลางคัน ขาดความเอาใจใส่ในการเรียนมีจำนวนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนา plugs คุณธรรมตั้งแต่สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา เพื่อให้เกิดคุณธรรมกับตัวนักเรียนที่เป็นความหวังของสังคมและประเทศชาติ ดังนั้น การดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกภาคส่วนจะต้องร่วมมือกันหรือมีส่วนร่วมผลักดันให้ประสบผลสำเร็จ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2552) สำหรับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 ประกอบด้วยสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่การปกครอง จำนวน 6 อำเภอ คือ อำเภอเดชอุดม อำเภอบุญศรี อำเภอน้ำยืน อำเภอนาจะหลวย อำเภอน้ำขุ่น และอำเภอทุ่งศรีอุดมมีจำนวนโรงเรียนในสังกัด จำนวน 270 โรงเรียน และได้เข้าร่วมโครงการตามรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธตั้งแต่ปี 2546 จนถึงปัจจุบัน จำนวน 254 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธทั่วไปจำนวน 204 โรงเรียน โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ จำนวน 48 โรงเรียน และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน จำนวน 2 โรงเรียน ซึ่งได้ดำเนินงานตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาพบว่าผู้บริหารสถานศึกษาและครูบางโรงเรียนยังไม่ตระหนักในบทบาทหน้าที่ในการขับเคลื่อนโครงการโรงเรียนวิถีพุทธให้เป็นไปตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ ผู้บริหารสถานศึกษาไม่มีการนิเทศติดตามผลการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ อีกทั้งขาดงบประมาณในการสนับสนุนการดำเนินงานวิถีพุทธ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อนักเรียนในด้านการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม และยังทำให้การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธยังไม่เห็นเป็นรูปธรรมและไม่บรรลุตามวัตถุประสงค์ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5, 2563)

จากสภาพปัญหาดังกล่าวจึงมีความสนใจศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี

เขต 5 ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารโรงเรียน ครู และบุคลากรทางการศึกษา ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษาและรับบริการทางการศึกษาที่มีคุณภาพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งที่สุดและเป็นเกราะคุ้มกันในการดำเนินตามวิถีชีวิตที่เหมาะสม มีคุณค่า และเกิดความยั่งยืนให้กับเด็กและเยาวชนที่เป็นบุตรหลาน ที่เป็นความหวังของผู้ปกครอง เป็นความคาดหวังของคนในสังคม นอกจากนี้สารสนเทศที่ได้จากการวิจัยยังเป็นประโยชน์สำหรับบุคคลที่สนใจที่จะนำไปเป็นข้อมูลประกอบในการตัดสินใจสำหรับการพัฒนาบริหารงานโรงเรียนวิถีพุทธหรือพัฒนาคุณธรรมของเด็กและเยาวชนให้เกิดประสิทธิผล ประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาที่สำคัญเกิดประโยชน์ต่อความสงบสุขของสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5
2. เพื่อเปรียบเทียบปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 จำแนกตามประเภทของโรงเรียนวิถีพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 278 คน และครู จำนวน 2,909 คน รวมทั้งหมด 3,187 คน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 ปีการศึกษา 2563 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 38 คน และครู จำนวน 281 คน รวมทั้งหมด 319 คน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 ปีการศึกษา 2563 ซึ่งได้มาโดยวิธีสุ่มแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยใช้ประเภทของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นเกณฑ์ในการแบ่งชั้น

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 ตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ 5 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูล จากแบบสอบถามสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD.) และการเปรียบเทียบ t-test นำเสนอเป็นตารางเชิงพรรณนาต่อไป

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 สรุปผลดังนี้ 1) สภาพการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 โดยภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านกายภาพ ด้านการเรียนการสอน และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ตามลำดับ 2) ปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 โดยภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการเรียนการสอน ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการบริหารจัดการ และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ตามลำดับ

2. การเปรียบเทียบปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 จำแนกตามประเภทของโรงเรียนวิถีพุทธ สรุปผลดังนี้ 1) ปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธทั่วไป มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง 5 ด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ ด้านการเรียนการสอน ด้านการบริหารจัดการ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านกายภาพ และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ตามลำดับ 2) ปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับปานกลางเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง 5 ด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับด้านที่มีค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยคือ ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต และด้านการบริหารจัดการ ตามลำดับ 3) ปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณา เป็นรายด้าน พบว่า ทั้ง 5 ด้านมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย โดยเรียงลำดับด้านที่มีค่าเฉลี่ย จากมากไปหาน้อยคือ ด้านกายภาพ ด้านการบริหารจัดการ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ตามลำดับ

จากการเปรียบเทียบปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 จำแนกตามประเภทของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนวิถีพุทธทั่วไป โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน โดยรวมและรายด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้าน

กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์และด้านการบริหารจัดการ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อภิปรายผล

การศึกษาค้นคว้าเรื่อง สภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. สภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 นำมาอภิปรายผลดังนี้ 1) สภาพการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 โดยภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ทุกด้านอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านกายภาพ ด้านการเรียนการสอน และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษา ที่รับผิดชอบงาน แผนงาน โครงการ มีความรู้ความเข้าใจในแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีการกำหนดภาระหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจนสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง 5 ด้าน โรงเรียนมีการสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาด้านกายภาพ การสนับสนุนกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต การสนับสนุนส่งเสริมสมรรถนะครูด้านการเรียนการสอน การสร้างบรรยากาศความสัมพันธ์ที่ดี โดยความมีระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ตามหลัก “บ ว ร” ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญ นอกจากนี้มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ ส่งผลให้ครูมีความตระหนักเข้าใจในการดำเนินงานในโรงเรียนวิถีพุทธ อาจส่งผลให้สภาพการปฏิบัติในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอยู่ในระดับมาก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นารี ทองฉิม และคณะ (2563) ได้ศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสงขลา เขต 1 พบว่า ระดับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณา เป็นรายด้าน พบว่า ด้านกิจกรรมประจำวันพระมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือการส่งเสริมวิถีพุทธ ส่วนด้านกายภาพ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาศุภวัฒน์ สุขดำ (2562) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบโรงเรียนที่มีผลคะแนนการประเมินอัตลักษณ์ 29 ประการ สู่การเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ พบว่า โรงเรียนที่มีผลคะแนนระดับมากที่สุดสามารถดำเนินการผ่านเกณฑ์การประเมินอัตลักษณ์ 29 ประการ สู่การเป็นโรงเรียนวิถีพุทธคิดเป็นร้อยละ 97.59 และโรงเรียนที่มีผลคะแนนระดับน้อยที่สุดไม่สามารถดำเนินการได้ ตามการประเมินอัตลักษณ์ คิดเป็นร้อยละ 63.62 2) ปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 โดยภาพรวมทั้ง 5 ด้าน ทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย คือ ด้านการเรียนการสอน ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการบริหารจัดการ และด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างในการวางแผน การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่ การศึกษาสภาพและปัญหาของโรงเรียน การกำหนดทิศทางที่เหมาะสมกับสภาพในการ

ดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ การมีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาของครูและบุคลากรทางการศึกษาเกี่ยวกับการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วม พันธกิจ เป้าประสงค์ กลยุทธ์ในการพัฒนาแผนงานโครงการในการสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธทั้งกิจกรรมที่เป็นพื้นฐานชีวิต กิจกรรมการเรียนการสอนหรือด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องความแตกต่างในการดำเนินงานตามแผนงาน โครงการที่กำหนด การนิเทศติดตามการประเมินผล การปรับปรุงแก้ไขปัญหา และการพัฒนาแผนงานให้มีคุณภาพในวงรอบต่อไป นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่นที่ส่งผล ได้แก่ ความพร้อมของจำนวนครูและบุคลากรทางการศึกษาที่สำคัญโดยเฉพาะการบริหารจัดการที่ต่างกันอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ปัญหาในโรงเรียนวิถีพุทธทั่วไป โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน มีระดับปัญหาต่างกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิราธรณ์ อินมณเฑียร (2562) ได้ศึกษาสภาพปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายะลา เขต 3 พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต รองลงมาคือด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านกายภาพ ด้านการเรียนการสอน และน้อยที่สุดคือ ด้านการบริหารจัดการ และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหาศุภวัฒน์ สุขดำ (2562) ได้ศึกษาการนิเทศติดตามประเมินผลของสำนักงานเขตพื้นที่ที่ยังพบปัญหาในเรื่องอัตลักษณ์บางตัวชี้วัด มีการติดตามประเมินผล แต่ยังขาด การลงพื้นที่ไปเพื่อติดตาม ผู้อำนวยการหรือครูผู้รับผิดชอบโรงเรียนวิถีพุทธไม่ใส่ใจไม่เห็นความสำคัญที่จะเข้ามารายงานการประเมินผ่านระบบตามกำหนดเวลา จึงทำให้ไม่ทันแต่ละรอบของการประเมิน นโยบายขาดความต่อเนื่อง ขาดงบประมาณในการอบรมพัฒนาให้ผู้รับผิดชอบที่เข้ามาดูแลระบบโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ขาดการเก็บข้อมูลแบบรายงานผลการประเมินจากทางโรงเรียน ขาดการจัดระบบสารสนเทศ การดำเนินการตามอัตลักษณ์ 29 ประการ สู่การเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ในบางอัตลักษณ์ โรงเรียนไม่สามารถปฏิบัติได้จึงสมควรมีการปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ใหม่เพื่อให้เข้ากับสังคมพหุวัฒนธรรม หรือควรเปลี่ยนแปลงวิธีการประเมินอัตลักษณ์โดยเน้นการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของนักเรียนที่เป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์มากกว่าการประเมินทางด้านกายภาพ

2. การเปรียบเทียบปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 จำแนกตามประเภทของโรงเรียนวิถีพุทธ ได้แก่ โรงเรียนวิถีพุทธทั่วไป โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ และโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน การดำเนินการตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิบัติสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ จากการสอบถามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครู พบว่า ปัญหาของโรงเรียน วิถีพุทธทั้ง 3 ประเภท แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือ โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 ที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธต่างประเภทกันมีปัญหาแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากความแตกต่างในการบริหารจัดการเพื่อดำเนินการตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเฉพาะการบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้เกี่ยวข้องในการกำหนดทิศทางในการดำเนินงานของโรงเรียนที่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน การมีส่วนร่วมในการวางแผน การพัฒนา ได้แก่ วิสัยทัศน์ร่วม พันธกิจ เป้าประสงค์ กลยุทธ์ในการพัฒนา การกำหนด

แผนงาน โครงการ กิจกรรมที่สอดคล้องกับสภาพโรงเรียน สภาพความพร้อมด้านต่างๆ ของครูและบุคลากรทางการศึกษา งบประมาณ นักเรียน สภาพชุมชน แผนงานโครงการ ในการสนับสนุนโรงเรียนวิถิพุทธ ทั้งกิจกรรมที่เป็นพื้นฐานชีวิต กิจกรรมการเรียนการสอน การนิเทศติดตาม การประเมินผล การแก้ไขปัญหา และการพัฒนาแผนงานให้มีคุณภาพในวงรอบต่อไป อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้โรงเรียนวิถิพุทธที่ต่างประเภทกันมีปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทศพร จูกุล (2558) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบความพึงพอใจของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ อำเภอเสิงสาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 3 พบว่า โดยรวมและรายด้านมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับงานวิจัยของศรีสุตา รัตนะ (2556) ได้ศึกษาสภาพปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตรัง เขต 2 เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นโดยจำแนกตามตำแหน่ง พบว่า ผู้บริหารและครูหัวหน้างานมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนคุณธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .05 และการเปรียบเทียบความคิดเห็นจำแนกตามระดับการศึกษา พบว่า ผู้บริหารและครูหัวหน้างานที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนคุณธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Patro (1999) ได้ศึกษาผลกระทบของการจัดโครงการบริการชุมชนที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมในกลุ่มเด็กและวัยรุ่นชายที่เข้าร่วมบริการชุมชน พบว่า มีการพัฒนาคุณธรรมในระดับที่สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษา เรื่อง สภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5 พบว่า โรงเรียนควรศึกษาสภาพและปัญหาหรือบริบทของโรงเรียน เพื่อหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงสถานภาพที่เป็นจริงของโรงเรียนว่าอยู่ในจุดใด โดยเฉพาะการวิเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถิพุทธตามแนวทางการดำเนินงาน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ หรือกำหนดองค์ประกอบในการศึกษาที่เป็นของสถานศึกษาแต่ต้องครอบคลุมองค์ประกอบ 5 ด้านของโรงเรียนวิถิพุทธ การกำหนดทิศทางการวางแผนพัฒนาโรงเรียนจะต้องเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ครู และบุคลากรทางการศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และคณะกรรมการสถานศึกษา อาจเรียกว่า ภาคี 4 ฝ่าย เพราะต้องอาศัยความเข้าใจ ความตระหนัก ความร่วมมือสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา ศึกษาองค์ประกอบย่อยแต่ละด้านของแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธหรือผู้ใช้สามารถปรับปรุงองค์ประกอบย่อยในแต่ละด้านในแบบสอบถามเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทโรงเรียน แต่ไม่ทำให้ขาดน้ำหนักความสำคัญของเรื่องนั้น ๆ ไปและจัดทำคู่มือการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธของตนเองเพื่อ

สร้างความเข้าใจให้กับผู้เกี่ยวข้องเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและการบริหารจัดการโรงเรียนควรให้ความสำคัญในการสนับสนุนงบประมาณตามแผนงานโครงการตามแผนปฏิบัติการที่กำหนดไว้ เพื่อสนับสนุนส่งเสริม ตลอดจนเป็นขวัญกำลังใจให้การดำเนินงานมีคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). *แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). สำนักพัฒนาการจัดการศึกษา.
- กระทรวงสาธารณสุข. (2558). *สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2558*. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์.
- จิรารัตน์ อินมณเฑียร. (2562). *สภาพปัญหาการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายะลา เขต 3* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่.
- ทศพร จูกุล. (2558). *ความพึงพอใจของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอำเภอเสิงสาง* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- นารี ทองฉิม, พระมหาสุพจน์ สุเมโธ และ พระครูพิจิตรศุภการ. (2563). การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสงขลา เขต 1. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศ*, 5(2), 311-325.
- พระมหาศุภวัฒน์ สุขดำ. (2562). การศึกษาสภาพปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศ*, 6(4), 2040-2061.
- ศรีสุดา รัตนะ. (2555). *สภาพปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตรัง เขต 2*. สงขลา.
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5. (2563). *ข้อมูลพื้นฐานสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต 5*. อุบลราชธานี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *ทิศทางแผนพัฒนาที่ 11 สู่สังคมแห่งความสุขอย่างมีภูมิคุ้มกัน*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- อดิสร จันทรสข. (2548). *การปลูกฝังคุณธรรมให้เด็กปฐมวัยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ของแกนนำโรงเรียนวิถีพุทธ*. ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน).
- Patro, E. T. (1999). The effects of a community service program on moral development among adolescent males. *Dissertation Abstracts International*. 59(4).2365-A.

